

Španielska občianska vojna v publicistike Ladislava Novomeského

PETER OLEXÁK

The Spanish Civil War in the journalism of Ladislav Novomeský

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.Supp.148-164>

ABSTRACT: This study examines the reflection of the Spanish Civil War (1936 – 1939) in the journalism of the Slovak intellectual, poet, and politician Ladislav Novomeský. The conflict is interpreted as a major turning point in European history that transcended a domestic struggle and became a symbol of the ideological clash between democracy and fascism. The aim of the paper is to analyze how Novomeský shaped his attitudes toward the Spanish war in periodical press and to assess the significance of his writings within the Slovak cultural and political context, using the methodology of cultural history and discourse analysis. The study highlights Novomeský's active engagement, from his participation in international congresses and his stay at the Spanish front to his journalistic work in *DAV* and other periodicals. His reports and commentaries framed the conflict primarily as an anti-fascist struggle and emphasized the need for international solidarity, while also serving as a polemical response to conservative and clerical press interpretations. The analysis reveals the dual character of his writings: they provide authentic testimonies and a modern reportage style, yet are shaped by ideological perspectives and a mobilizing function. Novomeský often idealized the Republican side while downplaying its internal tensions. Nevertheless, his journalism represents an important contribution to the development of Slovak war reportage. The study also traces his later reflections in the 1960s, showing how his interpretations evolved under the influence of historical distance and broader tensions between ideology, experience, and memory.

Keywords: Ladislav Novomeský. Spanish Civil War.

Španielska občianska vojna (1936 – 1939) predstavovala jeden z najvýznamnejších konfliktov medzivojnovej Európy, ktorý svojím charakterom ďaleko presiahol hranice Pyrenejského polostrova. Nešlo iba o vnútroštátny zápas medzi republikánskou vládou a povstaleckými nacionalistickými silami, ale o konflikt, ktorý sa stal symbolom ideologického boja medzi demokraciou, fašizmom, konzervatívnou pravicou a revolučnou ľavicou.¹ V tomto kontexte vystupoval Ladislav Novomeský (1904 – 1976) ako jeden z mála slovenských intelektuálov a politikov, ktorí nereflektovali tieto udalosti iba z diaľky, ale priamo sa s nimi konfrontovali prostredníctvom osobnej skúsenosti z bojiska.² Téma si zasluhuje

¹ PRESTON, Paul. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. London : Harper Perennial, 2006, s. 3 – 5.

² Ladislavovi Novomeskému sa venuje niekoľko biografii, monografií, zborníkov a odborných článkov. Uvádzame výberový prehľad, pričom v uvedených prácach sa nachádzajú odkazy na archívne pramene, primárnu i sekundárnu literatúru: DOSKOČIL, Zdeněk.

pozornosť, pretože podpora španielskych antifašistov bola v danom období chápaná ako súčasť hodnotovej orientácie, ku ktorej sa hlásila značná časť svetovej kultúrnej moderny (Pablo Neruda, André Malraux, Ernest Hemingway, Antoine de Saint-Exupéry, Bertolt Brecht, Alexej Tolstoj a ďalší).

Novomeského reflexia španielskej občianskej vojny sa neobmedzovala iba na príspevky v tlači z rokov 1937 – 1939, ale rezonovala v jeho živote a literárnej tvorbe aj po štvrtstoročí. Hoci sa Novomeský nikdy nepokladal za historika, k španielskej občianskej vojne sa vrátil aj v roku 1964 v spomienkovej eseji s názvom *Dva týždne po Prahe 29. marca padol Madrid*³. Text rozšíril o aktualizácie poznámky a tému sa snažil uchopiť v širších dejinných súvislostiach.

Cieľom štúdie je preskúmať, akým spôsobom sa formulovali a prejavovali Novomeského postoje k udalostiam španielskej občianskej vojny v periodickej tlači a zároveň poukázať na to, aký význam nadobúdali v rámci slovenskej kultúrnej a politickej scény. Metodologicky vychádza z prístupov kultúrnych dejín, opiera sa o rozbor diskurzov, historických udalostí a symbolických významov, prostredníctvom ktorých skúma prepojenie individuálnej skúsenosti intelektuála, spisovateľa a politika so širšími kultúrnymi a ideologickými rámcami európskej moderny.

Prvé novinárske prejavy Novomeského o španielskej občianskej vojne sú pozorovateľné od začiatku roka 1937 a súvisia s Novomeského účasťou na Medzinárodnom kongrese na podporu republikánskeho Španielska v Paríži (16. – 17. január 1937), ktorý organizovala Liga pre ľudské práva (*Ligue des droits de l'Homme*). Išlo o najväčšiu francúzsku ľudsko-právnu organizáciu so 180-tisícovou členskou základňou.⁴ Novomeský sa jej zúčastnil ako delegát predstavenstva Československého komitétu pre pomoc Španielsku, ale do Paríža ho viedla i reportérska zvedavosť. Na kongrese bol spolu so spisovateľkou Hanou Gregorovou, predniesla na ňom prejav, ktorý pripravili vo vlaku. Kolegovia sa o Novomeskom vyjadrovali, že je rodeným novinárom so žurnalistikou v krvi.⁵ Novomeský sa venoval politickej žurnalistike od roku 1925, keď nastúpil do ostravskej redakcie *Pravdy chudoby* ku Klementovi Gottwaldovi. Vtedy zanechal učiteľské povolanie a externé štúdium na Komenského univerzite v Bratislave. Ale v čase vypuknutia španiel-

V žalári a vyhnanství: Ladislav Novomeský v ére stalinizmu a poststalinizmu. Praha : Nakladatelství Lidové noviny – Historický ústav AV ČR, 2020; PERNÝ, Lukáš. *Kultúrna revolúcia Laca Novomeského. Ladislav Novomeský o kultúre, umení a politike.* 2017. Bratislava : Spoločnosť Ladislava Novomeského, 2017; PEKNÍK, Miroslav – PETROVIČOVÁ, Eleonóra (eds.). *Laco Novomeský: kultúrny politik, politik v kultúre.* Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006; *Slovo o Ladislavovi Novomeskom. Seminár z príležitosti 90. výročia narodenia.* Bratislava 12. decembra 1994. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994; ŠMATLÁK, Stanislav. *Laco Novomeský.* Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984; DRUG, Štefan. *Dobrý deň človek ..., Životopisné rozprávanie o mladosti Laca Novomeského.* Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983; HOLOTÍKOVÁ, Zdenka. *Ladislav Novomeský. Postavy svetového a národno-oslobodzovacieho revolučného hnutia.* Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981; ROSENBAUM, Karol (ed.). *Ladislav Novomeský 1904 – 1974.* Martin : Matica slovenská, 1974.

³ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Dva týždne po Prahe 29. marca padol Madrid.* In ROSENBAUM, Karol (ed.). *Splátka veľkého dlhu. Publicistika 1963 – 1970.* Bratislava : Nadácia Vladimíra Clementisa, 1983, s. 49.

⁴ Liga pre ľudské práva vznikla v roku 1898 a Československá liga pre ľudské práva vznikla v roku 1929 z iniciatívy ministra Edvarda Beneša, jej prvým predsedom bol prof. Emanuel Rádl (1929 – 1933) a po ňom Ing. Bohumil Přikryl (1933 – 1938).

⁵ ŠMATLÁK, *Laco Novomeský*, s. 39 – 40.

skej občianskej vojny bol už aj etablovaným básnikom.⁶ Zbierky *Nedeľa* (1927), *Romboid* (1932) a *Otvorené okná* (1935) presvedčili domácu kritiku o jeho literárnych schopnostiach a odkrývali Novomeského sociálne ctenie i reflexiu spoločenských napätí medzivojnového obdobia. V roku 1936 získal celoštátnu cenu za zbierku *Otvorené okná*. Literárny kritik a katolícky kňaz Jozef Kútnik Šmálov považoval Novomeského za autora, ktorý vzal na seba poslanie „byť svedomím“, spájať spoločenské s básnickým a byť si vedomý vlastnej morálnej „zodpovednosti“.⁷ Novomeský dovtedy napísal niekoľko básní o španielskej občianskej vojne, ale udalosti v Španielsku ho od začiatku roka 1937 začali zamestnávať aj ako reportéra s dôrazom na hľadanie informácií.

Ako šéfredaktor DAV-u navrhol v roku 1936 venovať záverečné číslo španielskemu konfliktu. Obsahovalo články o španielskej histórii, politické glosy a reportáže Ilju Erenburga z bojísk občianskej vojny.⁸ Číslo vzbudilo rozruch. Autorom titulku bol Novomeský. Na prvú stranu umiestnil výzvu prezidenta Katalánskej republiky, Antonia Esebra, profesora barcelonskej univerzity, *Volanie do Európy*. Profesor vyzýval demokracie európskych krajín, aby pomohli zákonnej vláde Španielska, a tým zachránili seba, lebo víťazstvo fašistov v jeho krajine by mohlo posilniť svetový fašizmus a rozpútať svetovú vojnu. Novomeský povyberal z Esebrovho textu niektoré vety a vysádzal ich na spôsob hesiel v jednom stĺpci pod sebou. Stereotypizácia hesiel sa zredukovala do hesla *Pri Madride sa bojuje o Prahu*, s ktorým napokon československí komunisti viedli propagandu pri verbovaní interbrigadistov.⁹ Takmer celý nasledujúci ročník DAV-u prinášal reportáže zo Španielska. V treťom čísle z roku 1937 Václav Sinkule na žiadosť Novomeského napísal rozsiahly text *Ludový front v Španielsku* a záverečné číslo časopisu obsahovalo článok Petra Jilemnického, ktorý zostal bez názvu. Novomeský ho umiestnil na titulnú stranu, zvýraznil hrubým rámovaním a bol sformulovaný ako apel na mobilizáciu pri obrane „demokratického Španielska“.¹⁰

Propagandu v prospech republikánov šíрили viaceré organizácie napojené na komunistické prostredie, pričom ich diskurz bol konštruovaný ako reakcia na konzervatívnu a katolícku tlač. Na opačnom póle stáli periodiká Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS), ktoré konflikt interpretovali ako zápas kresťanstva proti „bezbožnému komunizmu“.¹¹ Obe strany tak používali selektívny

⁶ HOLOTÍKOVÁ, Ladislav Novomeský, s. 175.

⁷ PAŠTEKA, Július (ed.). *Jozef Kútnik Šmálov: Literárna kritika ako poznávanie a hodnotenie. Výber z diela 1*. Bratislava : Lúč, 2004, s. 336 – 338.

⁸ Ilja Grigorievič Erenburg počas španielskej občianskej vojny bol frontovým sovietskym korešpondentom. DAV uverejňoval preklady jeho reportáží pod názvom *Listy zo Španielska*, ktoré pôvodne vychádzali v Moskve.

⁹ FILO, Milan. *Pri Madride sme bojovali o Prahu. Sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961; DVORSKÝ, Štefan. Verbovanie a cesty slovenských dobrovoľníkov do Španielska (1936 – 1939). In *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 4, s. 25 – 43. <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.2>

¹⁰ „Spôsob, ktorým uskutočňujeme svoje snahy pomôcť demokratickému Španielsku, je iste najsprávnejší: treba získať na svoju stranu najširšiu verejnosť, ktorá je najväčšou zárukou toho, že váhou svojej mienky a rozhodného želania donúti príslušné kruhy k opravdivej pomoci.“ JILEMNICKÝ, Peter. Spôsob, ktorým sa uskutočňuje. In DAV, 1937, č. 4, s. 1.

¹¹ MICHELA, Miroslav. Občianska vojna v Španielsku v politike HSLS v rokoch 1936 – 1939. In SZÁRAZ, Peter (ed.). *Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2004, s. 73 – 78; OLEXÁK, Peter. Po-

výber faktov a silne hodnotiaci jazyk, čím sa španielska vojna stala projekčným plátnom domácich ideologických sporov. Kanonik Karol Körper v úvodníkoch *Slovenskej pravdy* písal o nebezpečenstve bolševizmu, resp. „červeného teroru“ a vystríhal pred snahou komunistov rozpútať podobnú revolúciu na Slovensku. Novomeskému vyčítal naivitu, nereálnosť a snahu zatajiť pravdu „lebo komunizmus je predsa iba teror a krv, ničenie kostolov, vraždenie kresťanov.“ Novomeský na oplátku povyberal niektoré Körperove vyhlásenia, zarámoval ich a umiestnil na stranách časopisu DAV.¹² Novomeský sa nevyhýbal roztržkám s ľudákmi, v dôsledku čoho mal desiatky súdnych sporov a musel publikovať opravy. Venoval sa otázke vzťahov náboženstva a politiky, aj keď koncom roka 1936 komentoval pastiersky list slovenských katolíckych biskupov a mal prednášku na tému socializmus a náboženstvo.¹³

Zaujímavý bol Novomeského rozhovor so známym španielskym intelektuálom Josém Bergamínom, katolíckym spisovateľom na strane republiky, čím vyvracal tvrdenie, že konflikt v Španielsku predstavuje zápas medzi kresťanstvom a ateistickým komunizmom. Novomeský sa stretol s Bergamínom na kongrese v Paríži, ale rozhovor uskutočnili v Prahe. Otázky na katolíckeho spisovateľa vychádzali z protirepublikánskych argumentov slovenských ľudáckych periodík. Ústrednou témou bol vzťah medzi katolíckou vierou a nemožnosťou podpory republikánskeho tábora. Novomeský sa pýtal Bergamína, či je možné zostať verný cirkvi a zároveň podporovať republiku, ktorú je odporcovia vykresľovali ako ateistický a protináboženský režim, a či možno španielsku občiansku vojnu interpretovať ako náboženský konflikt, respektíve boj kresťanstva proti bezbožnosti. Bergamín takéto tvrdenia odmietol a poukázal na to, že identifikovať nacionalistický tábor s obranou kresťanstva je zavádzajúce. Na podporu svojho stanoviska uviedol príklady zo Španielska, ktoré dokazovali, že fašistické sily nemožno považovať za hodnoverných ochrancov kresťanských hodnôt. Rozhovor s Bergamínom priniesol DAV pod názvom *Katolíci v španielskej vojne* a stal sa súčasťou dlhej publicistickej kampane, prostredníctvom ktorej sa autori združení okolo periodika snažili interpretovať španielsky konflikt v protiklade k tvrdeniam konzervatívnej, ľudáckej tlače.

Hlavné Novomeského postoje vyplývali z obavy, že politická mapa Európy sa v priebehu desaťročia zmenila v prospech autoritatívnych režimov. Ako pred tridsiatimi rokmi, aj v čase občianskej vojny v Španielsku bola spoločnosť zachvátená paralyzujúcou neistotou. Vzostup nacistického Nemecka a fašistického Talianska signalizoval hrozbu pre demokraciu na európskom kontinente. Podobné tendencie vnímal i v Rakúsku, keď kancelár Engelbert Dollfuss po oslabení parlamentného systému a potlačení politickej opozície v roku 1933 vybudoval autoritatívny režim opierajúci sa o organizáciu Vlastenecká fronta (*Vaterländische Front*). Podobná situácia vládla i v Poľsku po vojenskom zásahu Józefa

litický profil kanonika Andreja Cvinčeka. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 74. <https://doi.org/10.17846/SHN.2022.26.1.74-91>; OLEXÁK, Peter. Obvinenie z korupcie: nástroj politického boja v rámci slovenského národného hnutia začiatkom 20. storočia. In *Historický časopis*, 2020, roč. 68, č. 1, s. 85. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.1.4>; OLEXÁK, Peter. Národné a politické stereotypy v redaktorskej práci Floriána Tománka. In *Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2019, roč. 19, č. 3, s. 101 – 118.

¹² Išlo o druhé číslo DAV z roku 1937.

¹³ NOVOMESKÝ, Ladislav. Obojaký list. In *Slovenské zvesti*, 1936, roč. 1, č. 153, s. 2 – 3; NOVOMESKÝ, Ladislav. Socializmus a náboženstvo. In *DAV*, 1937, roč. 9, č. 2.

Piľsudského v roku 1926. Podľa Novomeského konflikt v Španielsku predstavoval test odolnosti demokratických a antifašistických síl v čase, keď sa autoritatívne režimy v Európe rozširovali a získavali politickú a vojenskú prevahu. Takéto chápanie vychádzalo z dobovej percepcie fašizmu ako bezprostrednej hrozby, no zároveň zjednodušovalo viacvrstvovú povahu konfliktu. Tvrdil, že ak by sa nacionalistickým silám v Španielsku podarilo zvíťaziť, mohlo by to posilniť sebavedomie fašistických režimov a urýchliť proces politickej radikalizácie aj inde. Podľa neho španielske bojisko mohlo predstavovať predpolie väčšieho konfliktu a obával sa, aby to, čo sa udialo v Madride, nestalo i v Prahe.¹⁴ Novomeský túto interpretáciu zdieľal s viacerými lavicovými intelektuálmi svojej doby. Písal o tom Bertolt Brecht, Franz Carl Weiskopf či Egon Erwin Kisch. Novomeský ich poznal, čítal a stretával sa s nimi.

Aby získal nové informácie, vyhľadával v Prahe čelných predstaviteľov európskeho literárneho a politického exilu. Novomeského záujem o situáciu v nacistickom Nemecku bol tak intenzívny, že Kisch mu pohrozil prerušením kontaktov, ak sa ho „*opäť opováži spýtať na skúsenosti z Nemecka*“.¹⁵ Kisch patril medzi novinárov, ktorí mali novinárske vzdelanie a usilovali sa o profesionalizáciu žurnalistickej práce.¹⁶ Počas tzv. novinárskych búrz – školení a diskusných stretnutí pre novinárov, na ktorých sa zúčastňoval i Novomeský, zdôrazňoval význam reportáže ako literárneho žánru schopného zachytiť zmeny moderného sveta.¹⁷ Spojenie literárnej kvality a bezprostredného svedectva sa stalo jedným z princípov Novomeského publicistiky.¹⁸

Keď sa Novomeský chystal do Paríža, štátne orgány sledovali aktivity komunistických organizácií a ich kontakty so zahraničím. Pred odchodom do Paríža Novomeský napísal: „*Najradšej by som sa pripravoval na Paríž. Na návštevu svetovej metropoly umenia by sa patrilo kadečo poprečítovať, oživiť literárne vedomosti. Lenže – kedy? Môžem sa neozvať, keď policajné úrady po celej republike vykonávajú prehliadky v komunistických redakciách a sekretariátoch, lebo vraj musia vyšetriť, či sa komunistická strana nezapodieva verbovaním dobrovoľníkov do madridskej Medzinárodnej brigády?*“¹⁹

Novomeský bol po návrate z Paríža rozhodnutý doplniť obsah rozpracovaného čísla DAV o texty venované španielskej tematike, ale v roku 1937 vyšli iba štyri čísla časopisu (jedno v januári, dve v máji, jedno v novembri) a vydávanie DAV-u sa skončilo.²⁰ Publicistická činnosť Novomeského sa od roku 1936 sústreďovala na pôsobenie v *Ludovom denníku* a *Slovenských zvestiach*, kde v rokoch 1936 – 1937 zastával post šéfredaktora.

¹⁴ NOVOMESKÝ, Ladislav. Dva týždne po Prahe 29. marca padol Madrid. In ROSENBAUM, Karol (ed.). *Splátka veľkého dlhu. Publicistika 1963 – 1970*. Bratislava : Nadácia Vladimíra Clementisa, 1983, s. 49.

¹⁵ DRUG, *Dobry deň človek*, s. 316.

¹⁶ Získal ho v roku 1905 v Berlíne v žurnalistickej škole Dr. Richarda Wreda.

¹⁷ KISCH, Egon Erwin. Reportáž. In *Čin*, 1929, roč. 1, č. 7, s. 121.

¹⁸ STANKOVÁ, Mária. *Básnik a vojna. Publicistické a básnické texty Laca Novomeského o španielskej občianskej vojne*. In BELIANSKÁ, Marcela et al. (eds.). *Fenoméni 2023. Vojna a médiá*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 224.

¹⁹ DRUG, *Dobry deň človek*, s. 408 – 409.

²⁰ DRUG, Štefan. *DAV a davisti*. Bratislava : Obzor, 1965, s. 125 – 126.

Pobyt vo Francúzsku predstavoval pre Novomeského intelektuálny a profesionálny impulz, ktorý ovplyvnil jeho ďalšiu publicistickú tvorbu.²¹ Na parížskych uliciach zažil demonštrácie, na stenách viseli plagáty s výzvami na podporu republikánskeho Španielska a na odpor proti fašizmu. Syntézou tejto atmosféry bola cestovná kancelária na bulvári Madeleine. V jej výklade namiesto reklamných turistických prospektov visela mapa Španielska prepojená stuhami s fotografiami obetí a zničených miest umiestnenými po okraji mapy. V suteréne kancelárie bola výstava o občianskej vojne. Exponáty tvorili nevybuchnuté nemecké a talianske granáty, fotografie zo života obrancov Madridu a výstrižky zo zahraničnej tlače. Novomeský opisoval svet na pokraji svetového neporiadku, vykresľoval, ako táto cestovná kancelária kontrastovala s inými, ktoré lákali klientov do talianskych letovísk, rakúskych Álp alebo do Prahy.²² Cestovné kancelárie neboli pre Novomeského len literárnym prostriedkom, boli obrazom Európy, ktorá sa nezmôže na odpor.

Situácia bola pre Novomeského omnoho tragickejšia, pretože konferencia sa konala v čase, keď sa počiatočná materiálna výhoda španielskych republikánov oslabila v dôsledku masívnej vojenskej podpory nacionalistov zo strany nacistického Nemecka a fašistického Talianska. Sovietsky zväz poskytoval pomoc republikánskej strane, ale tá zlyhávala kvôli nedostatočnej logistike a napäť medzinárodnej situácii. Novomeský vnímal priebeh a atmosféru parížskeho podujatia z pozície československého komunistického novinára a v tom zmysle predstavil aj kongres ako medzinárodné stretnutie ľavicových predstaviteľov. Po návrate napísal, že sa na ňom rokovalo o pomoci, ktorú by mal „svetový proletariát, svetová demokracia a pokrokové ľudstvo, skrátka celý antifašistický svet, poskytnúť ľudovému Španielsku, aby mohol odolať náporu medzinárodného fašizmu a poraziť ho“.²³ Komunisti mali prispieť ku koncu vojny a porážke fašizmu. Z praktického hľadiska ho zaujímali francúzski dobrovoľníci, ktorí napriek neutralite vlády odchádzali na pomoc republikánom, tzv. „červeným vlakom“, aby podporili obrancov Madridu.²⁴ Taktiež československí komunisti organizovali nábor dobrovoľníkov. Napriek tomu, že Spoločnosť národov obhajovala neutralitu a zbrojné embargo, štáty to porušovali. Zahraniční delegáti na kongrese referovali o solidarite ich krajín so Španielskom prostredníctvom finančných zbierok, dodávok humanitárneho i zdravotníckeho materiálu a vysielania zdravotníckeho personálu na španielsky front.

Novomeského priťahoval svet literatúry, a preto, prirodzene, i v Paríži sa zamerl na prítomných spisovateľov. Bol pomerne mladý a prvýkrát sa ocitol

²¹ ŠMATLÁK, Laco Novomeský, s. 84.

²² NOVOMESKÝ, Ladislav. Španielsko vás nepozýva, ale vyzýva. In *Slovenské zvesti*. 1937, roč. 2, č. 20, s. 1, 3.

²³ NOVOMESKÝ, Ladislav. Raport o solidarite so Španielskom. In *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, č. 10, s. 4. Text citujeme z denníka, ale skrátená reedícia vyšla aj vo výberovej antológii politických statí a textov, ktorú zostavil ROSENBAUM, Karol (ed.). *Ladislav Novomeský. Čestná povinnosť. Výber z politických statí a článkov 1933 – 1944*. Bratislava : Epona, 1969, s. 208 – 210. V texte sa pojmy, ako „fašizmus“, „demokracia“ či „pokrokové sily“, používajú primárne v dobovom význame, teda tak, ako ich konštruoval Novomeský a jeho prostredie. Ich analytické použitie si preto vyžaduje odstup a kritické čítanie.

²⁴ NOVOMESKÝ, Ladislav. Neúčinná a účinná pravičiarska agitácia. Záslna francúzskych fašistov o ľudový front a o protifašistický boj v Španielsku. In ROSENBAUM, Karol (ed.). *Ladislav Novomeský. Čestná povinnosť. Výber z politických statí a článkov 1933 – 1944*. Bratislava : Epona, 1969, s. 211 – 213.

v zahraničí na veľkom medzinárodnom podujatí, ktoré však trvalo iba dva dni. Mimoriadny dojem urobilo naňho stretnutie s nemeckým spisovateľom a publicistom Rudolfom Leonhardom, ktorý po nástupe nacistického režimu odišiel do emigrácie a od roku 1933 žil v Paríži. Leonhard patril k aktívnym organizátorom antifašistických iniciatív a bol zakladateľom Ligy bojovníkov za mier (*Ligue des Combattants de la Paix*). V rámci tejto organizácie zastával funkciu spolupredsedu nemeckej sekcie, ktorú viedol spolu s Albertom Einsteinom. Leonhard referoval o nemeckých robotníkoch, ktorých zastrelili nacisti kvôli zbierke v prospech španielskych milicionárov a o prístavných robotníkoch z Hamburgu „nezvestných od tých čias, čo odopreli nakladať na lode zbrojný materiál určený španielskym generálom“, o čom Novomeský písal po svojom návrate.²⁵

Po kongrese v Paríži prevažovali v Novomeského žurnalistickej tvorbe tri tematické línie: španielska občianska vojna, agresívne Nemecko a politicky rozštiepené Slovensko. Španielsko predstavovalo zápas za demokraciu, Nemecko hrozbu zbavenú ľudskosti a Slovensko priestor ideologických konfliktov a politických ambícií. Z Paríža si priviezol reportérsky materiál, zahraničné periodiká a poznámky, kde ústrednou témou bola „*solidarita so španielskym ľudom*“ a fašizácia spoločnosti. Na jednej strane dúfal, že Španielsko test demokracie prekoná, poučí sa z neho a posunie vpred. Na strane druhej vedel, že škody občianskej vojny budú dlhodobé a nezvratné, to najhoršie celý svet ešte len čaká. Tvrdil, že svet stojí pred nebezpečenstvom vojny, akú si mnohí pamätali z rokov 1914 – 1918.

Dva dni po návrate vydal v denníku *Slovenské zvesti* reportáž *Raport o solidarite so Španielskom* a podobný text s názvom *Na pomoc demokratickému Španielsku* uverejnil literárny časopis *Tvorba*. Novomeský inicioval zbierky, organizoval prednášky a v máji 1937 sa spolupodieľal na založení Klubu priateľov Španielska. Okamžite zareagoval na uverejnený prejav predstaviteľa HSLŠ Karola Sidora na zasadnutí zahraničného výboru poslaneckej snemovne v júni 1937, kde vyzdvihoval politiku nezasahovania, ktorú československá vláda uplatňovala vo vzťahu k španielskemu konfliktu. Sidorov prejav uverejnil denník *Slovák* pod redakčným názvom *Jan Žižka z Trocnova a Ján Ámos Komenský na bojištiach Španielska*.²⁶ Sidor v ňom vychádzal z medzinárodnej dohody o tzv. neintervencii, ku ktorej sa prihlásilo viacero európskych štátov, a ktorá mala zabrániť eskalácii konfliktu prostredníctvom zahraničnej vojenskej pomoci. Sidor kritizoval skutočnosť, že na strane republikánov vznikli bojové jednotky československých dobrovoľníkov (rota Jana Žižku, batéria Klementa Gottwalda), a že do Španielska bol vyslaný poľný lazaret Jana Amosa Komenského. Považoval to za prejav neposlušnosti voči oficiálnemu neutrálnemu stanovisku štátu. Kritizoval české a komunistické prostredie, ktoré sa aktívne angažovalo na strane republikánov, zatiaľ čo pravica, rešpektujúc politiku vlády, neposlala na pomoc Francovi ani jedného vojaka z ČSR. Podľa Novomeského však išlo o alibistický postoj, zodpovedajúci očakávaniam „*medzinárodného fa-*

²⁵ NOVOMESKÝ, Ladislav. Raport o solidarite so Španielskom. In *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, č. 10, s. 5.

²⁶ SIDOR, Karol. Jan Žižka z Trocnova a Ján Ámos Komenský na bojištiach Španielska. In *Slovák*, 1937, č. 129, s. 1, 3; GRIGER, Patrik. Vývoj vzťahu Andreja Cvinčeka k episkopátu vo svetle jeho politickej činnosti pred prvou svetovou vojnou, v medzivojnovom období a v rokoch 1945 – 1948. In *Kultúrne dejiny*, 2023, roč. 14, Supplement, s. 147 – 158. <https://doi.org/10.54937/kd.2023.14.Supp.147-163>

šizmu“.²⁷ Do diskusie na pôde parlamentného výboru sa zapojil český katolícky kňaz a kanonik František Světlík. Vytkol Sidorovi, že sa nemôže odvolávať na katolicizmus v situácii, keď obhajuje sily reprezentujúce fašistický barbarizmus. Novomeský publikoval 11. júna 1937 v *Slovenských zvestiach* polemický článok s názvom *Nielen Jan Žižka z Trocnova a Ján Ámos Komenský, aj Jánošík a Jožo Májek na bojištiach Španielska*. V tom istom čísle novín uverejnil krátku poznámku s názvom *O dvojacom stanovisku katolíkov k španielskej vláde*. Upriamil pozornosť na polemiku Světlíka so Sidorom, pričom nepoukazoval iba na rozdielne postoje dvoch katolíckych predstaviteľov k španielskemu konfliktu, ale upozornil, že cirkev sa v moderných dejinách opakovane dostávala do pokúšenia spájať sa s konkrétnou mocou alebo ideológiou, čo viedlo k strate dôveryhodnosti. V tomto zmysle bola pre neho španielska občianska vojna príkladom, kde sa kresťanské posolstvo redukovalo na obranu určitých politických či spoločenských pozícií namiesto toho, aby zostalo univerzálnym hlasom pre spravodlivosť, solidaritu a ochranu ľudskej dôstojnosti.

Osobitným symbolom bol Jozef Májek, ktorého považoval za vzor slovenského dobrovoľníka v Španielsku. Upozornil, že Májek pochádzal z Ružomberka, bol členom telovýchovnej organizácie Orol a funkcionárom Hlinkovej mládeže. Rozhodol sa opustiť ľudácke hnutie a zapojil sa do boja na strane republikánov. Keď padol pri Madride 23. novembra 1936, na jeho počesť sa pomenoval bojový oddiel.²⁸ Novomeský napísal: „*Nechceli sme sa o veci zmieniť skôr, než o nej nevedomia našu verejnosť najviac povolani, no dúfame, že s ich súhlasom môžeme na okraj toho pokrytectva povedať, že nielen Žižkov a Komenského symbol, ale aj symbol Jánošíka a Joža Májeka stojí na strane Španielskej republiky v boji proti nemecko-taliansko-španielskemu fašizmu. Slovenskí členovia Medzinárodnej brigády totiž vytvárajú aj v Španielsku oddiely, ktoré ponese mená drahé slovenskej minulosti a prítomnosti: Juraja Jánošíka a bývalého vďeláča ružomerského Orla Joža Májka, ktorý medzi prvými padol pri Madride. Lebo zápas, ktorý sa v Španielsku odohráva, je takisto zápasom slovenského ako českého ľudu. Na tom už klika z vedenia ľudovej strany nič nemôže zmeniť!*“²⁹

Začiatkom júla 1937 sa zúčastnil druhého kongresu Medzinárodnej asociácie spisovateľov na obranu kultúry (*Association Internationale des Écrivains pour la Défense de la Culture*). Organizátori usporiadali jeho časť v hlavných republikánskych centrách – vo Valencii, Barcelone a v Madride. Po skončení španielskej časti kongresu, sa účastníci presunuli do Paríža, kde sa 19. augusta 1937 kongres skončil. Pre Novomeského to bola príležitosť stretnúť sa s realitou krajiny zmietanej občianskou vojnou. Novomeský nepokračoval do Paríža, ale navštívil katalánsku bojovú líniu a tam sa zdržal takmer tri týždne. Do Prahy sa vrátil 6. augusta 1937. Jeho návrat vzbudil záujem ľavicovej tlače. Hneď nasledujúci deň noviny *Haló* publikovali s ním rozhovor, v ktorom opisoval bezprostredné dojmy zo Španielska a denník *Rudé právo* uverejnil jeho článok *Několik dnů v Madridu*, ktorý zachytával atmosféru obliehaného mesta. Niektoré pasáže tohto textu sa v detailoch odlišovali od neskoršej štvrtej reportáže zo série *Od Cerberu po*

²⁷ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Nielen Jan Žižka z Trocnova a Ján Ámos Komenský na bojištiach Španielska, aj Jánošík a Jožo Májek na bojištiach Španielska*. In *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, č. 112, s. 1, 3.

²⁸ DVORSKÝ, *Verbovanie a cesty slovenských dobrovoľníkov*, s. 35.

²⁹ NOVOMESKÝ, *Nielen Jan Žižka*, s. 3.

Brunete, ktorú publikoval na pokračovanie v Slovenských zvestiach.³⁰ Španielska problematika sa stala jednou z tém Novomeského publicistickej činnosti niekoľko nasledujúcich mesiacov. Publikoval viacero článkov, v ktorých sa opakovane vracal k vývoju konfliktu, medzinárodným súvislostiam, ideologickému obsahu a dôsledkom, čo súviselo s aktuálnosťou témy a presvedčením o nevyhnutnosti reagovať na prebiehajúce udalosti.³¹

Prezentovanie Španielska v Novomeských reportážach malo dvojaký charakter. Republikánsku zónu predstavoval ako relatívne stabilný a fungujúci priestor a nacionalistickú spájal s násilím, útlakom a utrpením španielskej republiky. Tento nesúlad možno interpretovať ako dôsledok jeho obmedzenej skúsenosti (jazyková bariéra, krátkosť pobytu), ale aj ako vedomú alebo nevedomú selekciu reality v prospech mobilizačného naratívu. Motívy kávy, cigariet a jedla mali reprezentatívnu funkciu. „Čo je dnes už naozaj vzácnosť, je mydlo, cukor, tabak. V Barcelone nie je ešte nedostatok cukru príliš zjavný: v ktoromkoľvek z nesmierneho množstva kaviarníček a automatov podávajú ku káve krištáľový alebo aj kockový cukor, ale z valencijských reštaurácií sladké a sladené veci vymizli takmer úplne. Len v Dome spisovateľov nás uhostili kávou sladenou medom. V predajniach tabaku možno kedykoľvek a v akomkoľvek množstve dostať iba jediný druh cigariet, v porovnaní s ktorými sú naše Zorky najluxusnejším fajčivom. Ale v istých dňoch sa predáva tabak o poznanie lepší. Ale toto sú len drobunké nedostatky.“³² „Prvým veľkým a príjemným prekvapením bol pre nás dostatok všetkých životných potrieb. Jedli sme v hostincoch ako hocikde inde, mohli sme si voľne kúpiť čokoľvek a v ktoromkoľvek obchode [...] v našich pomeroch je sviatočnou hostinou to množstvo jedál, ktoré tam podávajú s ospravedlnením, že s ohľadom na vojnu je zakázané podávať viac.“³³

Tieto tvrdenia možno spochybniť, pretože od vypuknutia vojny sa životné náklady zdvojnásobili, na chlieb sa čakalo hodiny a podľa záznamov nemocníc rástol počet úmrtí na podvýživu. Podľa odhadov dobročinných organizácií po uliciach Barcelony sa v tom čase potulovali desaťtisíce opustených detí, v meste pribudlo pol milióna utečencov a väčšina z nich bola bez ekonomických prostriedkov.³⁴ V Madride, ktorý Novomeský tiež navštívil, sa po útoku nacionalistov, zvýšil počet obyvateľov o viac ako 50 % a problémy s potravinami boli veľké. Novomeský zachytil niektoré epizódy z mestského života. V jednej opisoval situáciu na hlavnom námestí, kde delostrelecký granát zasiahol električku plnú cestujúcich. Mŕtvych

³⁰ Reportáž mala jedenásť dielov: *El frente de España – al frente de Europa. Španielsky front je frontom Európy*, Od Cerberu po Brunete. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 150, s. 1, 4; Polia vlaky a veľké prekvapenie, In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 151, s. 1, 3; Čo je a čo nie je v Španielskych obchodoch. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 152, s. 1, 3; Ulice a kostoly. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 153, s. 1; Valencijská noc a madridský deň. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 154, s. 1, 3; Prečo to tak dlho trvá. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 155, s. 4; Španielsky zápas a feudalizmus, In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 156, s. 1 – 2; Skúška nervov. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 157, s. 3; Heroizmus povinnosti. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 158, s. 3; Vojakovo slovo v armáde. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 159, s. 3; Z Madridu do Českého slova. In *Slovenské zvesti*, 1937, č. 160, s. 4.

³¹ HOLOTÍKOVÁ, Zdenka. *Ladislav Novomeský. Postavy svetového a národno-oslobodzovacieho revolučného hnutia*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981, s. 176.

³² NOVOMESKÝ, Čo je a čo nie je v Španielskych obchodoch, s. 1.

³³ NOVOMESKÝ, *Od Cerberu po Brunete*, s. 1.

³⁴ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic and the Civil War, 1931 – 1939*. Princeton : Princeton University Press, 2012, s. 368, 447. <https://doi.org/10.1515/9781400820184>

a zranených odviezli a každodenný život pokračoval ďalej. Počas dvoch dní bol svedkom pätnástich náletov. Sirény neplnili varovnú funkciu, signálom sa stali explózie. Deti bežali do krytov, ženy sledovali situáciu s obavami, muži pozorovali vzdušné súboje ďalekohľadmi. Pri jednom z náletov sa skupinka spisovateľov uchýlila do poškodeného divadla na ulici Las Rosas, kde britský novinár a spisovateľ Frank Pitcairn predniesol monológ Shakespearovho Hamleta.³⁵

Počas pobytu v Madride sa Novomeskému podarilo nadviazať kontakt s príslušníkmi Medzinárodných brigád. Nejaký dôstojník mu sprostredkoval návštevu československých dobrovoľníkov pôsobiacich na frontovej línii v okolí obcí Villanueva de la Cañada, del Pardillo, Quijorna a Brunete, kde v tom čase prebiehali intenzívne boje. Medzi československými interbrigadistami Novomeský stretol svojich kolegov: Ladislava Holdoša, Bedřicha Bihellera z redakcie *Ludového deníka* a Bohumila Laštovičku z *Rudého práva*. V medzinárodných brigádach dobrovoľníci z ČSR tvorili 6 %.³⁶ Novomeský strávil medzi nimi 20 dní ako reportér, ale nepridal sa k nim vzhľadom na povinnosti, ktoré mal v ČSR.

Podľa literárneho historika Stanislava Šmatláka Novomeského reportážny cyklus mal významné miesto vo vývine novinárskeho žánru, osobitne vojnovéj reportáže v slovenskej žurnalistike. Predstavoval jednu z prvých autentických vojnových reportáží slovenského žurnalistu priamo z miesta ozbrojeného konfliktu.³⁷ Novomeský opisoval svoje postrehy a skúsenosti. „Dostali sme sa k nim 16. júla na večer, v desiaty deň bojov. Chlapci – tak zo Žiškovej roty v zákopoch, ako aj z Gottwaldovej batérie – uvítali nás s dvojnásobnou radosťou: prinášame im vraj prvý pokojný deň za tejto ofenzívy. Ale ten prvý pokojný deň vyzeral takto: do Brunete – hľa, tam leží pred nami – sa nemôže, lebo je v ohni kanonády. Po celé odpoľudnie v pravidelných intervaloch vybuchujú strely diel, raz na blízkej, raz na vzdialenejšej stráni. Za večernej tmy, keď rozpalený vzduch akoby jemne otriasal hviezdami a oblohou, zasypávajú – snád nemecké heinckely, snád talianske fiatky – už dávno vypálené hrbolaté úhory desiatkami zápalných bômb. A keď v jasnom svetle horiacej zápalnej bomby zazrie letec tieň zo skryše vyplašených vojakov, zasypáva miesto guľometnou palbou, ktorá na nočnej tme kreslí dlhé, svetelné čiary. Konečne za šera sa rozpútava strelba medzi prvými líniami: bláznivý štekot guľometov a praskot pušiek, zlievajúci sa v jeden tón, ktorý pripomína prudké vrenie vody vo veľkej nádobe.“³⁸

Obraz Španielska zmietaného vojnou bol útržkovitý, autor v úvode k reportážam priznával, že pre krátky pobyt a jazykové ťažkosti (neovládal španielčinu) neprenikol hlbšie do každodennej reality krajiny. „Čitateľ bude mať pred sebou skôr cestopis ako štúdiu, skôr fejtón ako rozbor“, poznamenal.³⁹ Novomeský v reportáži zdôrazňoval odvahu a obetavosť československých dobrovoľníkov zapojených do bojov pri Brunete, ale význam tejto ofenzívy je potrebné posudzovať s kritickým odstupom. Brunetská ofenzíva predstavovala taktický manéver republikánskeho velenia, ktorého cieľom bolo reagovať na nepriaznivú situáciu na iných úsekoch frontu. Kľúčovým impulzom k útoku bola snaha oslabiť tlak povstaleckých síl na severnom území kontrolovanom republikánskou vládou, kde

³⁵ NOVOMESKÝ, *Valencijská noc a madridský deň*, s. 1, 3.

³⁶ TIMKO, Maroš. *Španielska občianska vojna a Slovensko (1936 – 1939)*. Diplomová práca. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Středisko ibero-amerických studií, 2017, s. 46.

³⁷ ŠMATLÁK, *Laco Novomeský*, s. 84 – 85.

³⁸ NOVOMESKÝ, *Valencijská noc a madridský deň*, s. 1, 3.

³⁹ NOVOMESKÝ, *Od Cerberu po Brunete*, s. 1.

nacionalistické jednotky získavali strategickú prevahu. Republikánske velenie preto pristúpilo k rozsiahlej ofenzíve na centrálnom fronte v oblasti Brunete, ktorá mala prinútiť protivníka presunúť časť svojich síl zo severu, a tým zmierniť tlak na tamojšie obranné línie. Vzhľadom na to sa brunetská ofenzíva javila ako strategický pokus o stabilizáciu situácie, než ako operácia s potenciálom zmeniť priebeh konfliktu.⁴⁰ Bitka pri Brunete si vyžiadala takmer 25 000 mŕtvych a zranených na republikánskej strane. Vojenský zdravotnícky personál, ktorý sa stretával s dôsledkami bojov, označoval túto bitku za jednu z najkrvavejších epizód španielskej občianskej vojny. Priebeh operácie odhalil vážne slabiny republikánskej armády: nedostatočná koordinácia medzi jednotkami, komunikačné zlyhania, prejavy paniky a zbabelosti viedli k disciplinárnym deliktom. V niektorých prípadoch napätie prerástlo do otvorených konfliktov v rámci jednotiek, ktoré sa blížili k vzbure, na čo velenie reagovalo tvrdými represívnymi opatreniami, vrátane popráv rebelantov.⁴¹ Tieto udalosti poukazovali na napätie medzi očakávaniami republikánskeho velenia a reálnymi organizačnými a morálnymi problémami armády, o ktorých sa Novomeský nedozvedel alebo ich zľahčoval. Jeho opis treba chápať v kontexte politickej a ideologickej perspektívy a v rámci mobilizačnej funkcie reportáže, ktorá mala posilniť morálku a solidaritu s republikánskou stranou. Vývoj konfliktu ukazoval, že okrem organizačných nedostatkov, disciplinárnych problémov, nedokonalého velenia tvorila hlavný problém republikánskej armády samotná povaha vojenskej konfrontácie a materiálno-technická prevaha protivníka zásobovaného z Nemecka a Talianska.

Novomeský si všimol sociálne a politické pomery v republike. V reportáži zachytil faktor vnútorných konfliktov medzi prúdmi ľavicového hnutia, ktorý oslaboval efektívnosť republikánskeho úsilia. Oblasť, v ktorej sa tieto rozpory prejavovali najvýraznejšie, predstavovala pozemková reforma a organizácia poľnohospodárskej výroby. K sporom dochádzalo medzi politickými a ideologickými skupinami, predovšetkým socialisticko-komunistickými stúpenkami centralizovanej reformy a anarchistickými prúdmi, ktoré presadzovali radikálnejšie a experimentálne modely kolektívneho vlastníctva a správy pôdy. Novomeský to opisoval ako právnú a hospodársku neistotu, ktorá negatívne vplývala na roľnícke obyvateľstvo. V článku *Polia, vlaky a veľké prekvapenie* uvádzal: „Právna neistota vyvolaná sporom socialisticko-komunistických stúpenecov pozemkovej reformy s anarchistickými utopistami, so sektárskymi experimentátormi, ktorí chceli vziať zem „jednoducho“ do centrálnej odborovej správy, pravda, neistota spôsobená týmto stavom dávala pramalé nádeje na predpoklad, že by roľníci urobili na pôde viac, než čo pre seba najnutnejšie potrebujú. Ale neopísateľné úsilie štátnej poľnohospodárskej správy, uzákonenie pozemkovej reformy, ktorá dostala náležitú váhu upevnením ľudového frontu po likvidácii májového povstania v Barcelone a po prestavbe ústrednej vlády, získalo dôveru roľníctva.“⁴² Podľa jeho výkladu boli hlavnou príčinou poľnohospodárskych ťažkostí experimentálne a nekoordinované pokusy o reorganizáciu vlastníckych vzťahov, ktoré vytvárali neistotu medzi obyvateľstvom.

Kritika anarchistov a trockistov v Novomeského textoch zodpovedala dobovej komunistickej línii. Ako komunistický intelektuál opisoval konflikty republikánskeho tábora z pohľadu potreby politickej jednoty a centralizovaného vedenia

⁴⁰ JACKSON, *The Spanish Republic and the Civil War*, s. 393 – 395.

⁴¹ TIMKO, *Španielska občianska vojna*, s. 48 – 49.

⁴² NOVOMESKÝ, *Polia, vlaky a veľké prekvapenie*, s. 1, 3.

boja proti fašizmu. Kritický postoj voči anarchistickým a trockistickým prúdom sa v Novomeského reportáži objavil i v závere reportáže. Ironizoval postoj anarchistických bojovníkov k vojenským rozkazom, ktorí neprijímali centralizované vojenské velenie, ale podnikali individuálne, neuvážené akcie. Podľa neho títo bojovníci, sklamaní z vývoja v republikánskom tábore, a presvedčení, že komunistické vedenie potláča demokratickú diskusiu, opúšťali front a vracali sa domov, kde šíрили negatívne správy o republike a posilňovali radikálne opozičné prúdy. Ako uviedol: „*títo bojovníci, v dôsledku svojho sklamaní v komunistické presvedčenie a veriac v likvidáciu demokratickej diskusie medzi komunistami, utekajú domov, kde šíria lži o republike a rozširujú riedke rady trockistov.*“⁴³

V texte uverejnenom v *Slovenských zvestiach* 15. augusta 1937, ktorý pôvodne predniesol na plenárnom zasadnutí bratislavskej komunistickej organizácie, Novomeský vysvetľoval príčiny dlhého trvania vojny v Španielsku. Opakovane odmietol vnímanie občianskej vojny ako čisto vnútorného konfliktu medzi domácou ľavicou a pravitou, „*vojny Španielov proti Španielom*“. Podľa neho konflikt mal nezanedbateľný medzinárodný rozmer, pričom Španielsko predstavovalo experimentálne pole, na ktorom si fašistické režimy overovali vojenské a politické stratégie, ktoré neskôr mali využiť vo väčšom európskom konflikte a tomu sa nemohol nechať voľný priebeh. Občiansku vojnu komplikovala politika veľmocí, ktorú považoval za formu „*hazardnej hry*“. Do nej nezahrňal iba Nemecko a Taliansko, ale aj západné demokracie (predovšetkým Anglicko a Francúzsko), ktoré sa hlásili k politike neintervencie, ale svojou pasivitou prispievali k nerovnováhe síl v prospech frankistického tábora. Tieto skutočnosti poukazovali na Hitlerovu štvorročnú zahraničnú politiku. Nútil čitateľov, aby sa zamysleli nad tým, čo je fašizmus. Navyše španielske regióny s autonómnym postavením riešili svoje problémy samostatne, čo oslabovalo koordináciu vojenského i hospodárskeho úsilia. Upozorňoval, že predlžujúci sa konflikt vedie k postupnej strate morálnych noriem, kde sa vojenská sila a schopnosť prežiť v podmienkach násilia stávajú normálne.⁴⁴

Novomeského texty venujúce sa španielskej občianskej vojne časom nadobúdali charakter historizujúcich úvah, v ktorých hľadal podobnosť medzi súčasnosťou a minulosťou. Takýto prístup nebol v medzivojnovom období výnimočný, podobne postupovali viacerí politickí komentátori a publicisti.⁴⁵ Novomeský vyjadril názor na vypuknutie španielskej občianskej vojny tak, že „*tieto udalosti a okolnosti dali len isté nové mená, presný program a určili ideovú čiaru [...], v ktorej neraz v minulosti jedna časť revoltovala proti druhej a viedla nejednu dlhú a krvavú vojnu už v predchádzajúcich storočiach.*“⁴⁶ Za „stavebné kamene“ novodobých dejín považoval „kombináciu

⁴³ NOVOMESKÝ, *Z Madridu do Českého slova*, s. 4.

⁴⁴ NOVOMESKÝ, *Prečo to tak dlho trvá*, s. 1.

⁴⁵ OLEXÁK, Peter. „Sme za demokraciu.“ Kanonik Andrej Cvinček a jeho percepcia a realizácia demokracie. In *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 2, s. 273 – 290. <https://doi.org/10.54937/kd.2022.13.2.273-290>; MARTÁK, Michal. Nitriansky kanonik Andrej Cvinček v krajinskom zastupiteľstve. In *Disputationes scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2023, roč. 23, č. 2, s. 80 – 94, <https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.2.83-94>; MARTÁK, Michal – TRAPL, Miloš. Krajinská organizácia Československej strany ľudovej na Slovensku. In *Politické strany a stranické systémy. Encyklopedický prehľad jejich historie v českých zemích a v Československu 1848 – 2024*. Praha : Kauli Publishing, 2025, s. 671 – 676.

⁴⁶ NOVOMESKÝ, Ladislav. Španielsky zápas a feudalizmus. In *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, č. 156. Ide o druhú časť Novomeského prednášky prednesenej na plenárnom zasadnutí miestnej komunistickej organizácie v Bratislave 12. 8. 1937.

ideového vplyvu Veľkej francúzskej revolúcie, faktickej revolučnej vojny, národných revolúcií v roku 1848 – 1849 a – znovu – ideového vplyvu ruskej sociálnej revolúcie a príkladov vytváraných socialistickou výstavbou Sovietskeho zväzu.“⁴⁷ Historickú podobnosť k udalostiam v Španielsku, ktoré viedlo „svoj protifeudálny a protimonarchistický zápas“, videl v ruskej občianskej vojne, s tým rozdielom, že „hoci občiansku vojnu na územiach Ruska neobyčajne a bolestne predlžovala intervencia niekoľkých imperialistických mocností, ani zďaleka sa protisovietska internacionála nemôže prirovnávať k intervencii protišpanielskej“.⁴⁸ Novomeský tvrdil, že „španielska občianska vojna dlho trvá a ešte dlho bude trvať i z čisto španielskych príčin.“⁴⁹ Tvorilo ich politické rozvrstvenie Španielska, premeškané reformy a odlišná minulosť v porovnaní s inými krajinami, kde reformné a modernizačné procesy prebehli oveľa skôr.

V roku 1938, napriek zhoršujúcej sa vojenskej situácii, bol stále presvedčený o konečnom víťazstve republiky. Opieral sa pritom viac o ideologické očakávania, než o reálny vývoj na bojisku. Uverejňoval optimistické správy o činnosti Výboru pre pomoc demokratickému Španielsku, finančných zbierkach, verejných manifestáciách a ďalších formách podpory. V *Slovenských zvestiach* publikoval listy československých interbrigadistov a chválil ich činnosť.⁵⁰

Po porážke a odzbrojení republikánov sa Novomeský prestal žurnalisticky zaujímať o situáciu v Španielsku, ale k téme španielskej občianskej vojny sa vrátil v roku 1963 v spomienkovej poéme *Do mesta 30 minút* a v roku 1964 v eseji *Dva týždne po Prahe 29. marca padol Madrid*. Začiatkom februára 1951 bol zatknutý a nasledujúce štyri roky boli poznačené vyšetrovaním, fyzickým a psychickým týraním. V rámci monsterprocesu v roku 1954 sa priznal k tzv. buržoáznemu nacionalizmu a bol odsúdený na 10 rokov väzenia. Koncom roka 1955 ho podmienčne prepustili a po rehabilitácii v roku 1963 sa presťahoval z Prahy do Bratislavy. Zamestnal sa v Ústave slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied (ÚSL SAV), stal sa členom predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska. Opäť mohol písať a stal sa jedným z načítanejších autorov v republike.⁵¹

V jeho uvažovaní sa objavila introspekcia, rekapituloval príčiny a priebeh vojny, spomínal svoju účasť na medzinárodnom kongrese na obranu kultúry i nábor interbrigadistov v ČSR. Na rozdiel od medzivojnovej publicistiky, v šesťdesiatych rokoch vnímal túto tému ako historickú skúsenosť, ktorej následky sa stali viditeľné v povojnovom vývoji Španielska. Poukazoval na skutočnosť, ktorú predstavovala studená vojna a umožnila prežitie frankizmu. „Rany z občianskej vojny sa zatvorili, vyrástla nová generácia. Národ je jednotný a vedomý, že nemožno pokračovať ako doteraz. Fašizmus skrachoval. Jediný dôvod prečo môže dnes Franco konať vojenské prehliadky a oslavovať víťazstvo, je bolestná spomienka a utrpenie vojny a strach, otvorená vzbura proti režimu bude opäť znamenať strašné prelievanie. Franca a jeho režim pomáha po vojne udržať pri živote studená vojna, tá však očividne slabne až španielsky anachronizmus sa stáva nepohodlným i svojim povojnovým protektorom. A tak je to

⁴⁷ NOVOMESKÝ, *Španielsky zápas a feudalizmus*, s. 3.

⁴⁸ NOVOMESKÝ, *Španielsky zápas a feudalizmus*, s. 3.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 3.

⁵⁰ NOVOMESKÝ, Ladislav. Španielsko 1936 – 1938. In ROSENBAUM, Karol (ed.). *Ladislav Novomeský. Čestná povinnosť. Výber z politických statí a článkov 1933 – 1944*. Bratislava : Epocha, 1969, s. 279.

⁵¹ HAMADA, Milan. Básnik Novomeský 1994. In *Slovo o Ladislavovi Novomeskom. Seminár z príležitosti 90. výročia narodenia*. Bratislava 12. decembra 1994. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994, s. 4.

*koniec-koncov už len socha starého diktátora, ktorá drží pohromade rozpadajúcu sa budovu španielskeho fašizmu. Španielsky ľud čaká na diktátorov odchod. Je presvedčený, že dlho čakať nebude. V Španielsku sa blíži hodina nových osudových udalostí.*⁵²

Pre Ladislava Novomeského predstavovala španielska občianska vojna predovšetkým symbolický aj reálny zápas proti fašizmu a skúšku životaschopnosti demokratických a pokrokových síl v Európe. V jeho publicistike nadobudla mobilizačný charakter, keďže ju využíval na formovanie verejnej mienky, podporu medzinárodnej solidarity a legitimizáciu republikánskeho tábora, hoci pritom často podliehal ideologickému skresleniu reality. S odstupom času sa však tento konflikt v jeho reflexii menil na historickú skúsenosť, ktorá odhaľovala napätie medzi ideológiou, osobnou skúsenosťou a snahou zachytiť dejiny. Pri uvažovaní nad dejinami deklaroval, že spisy Karola Marxa sú základom poznania histórie.⁵³ Novomeského kolega z ÚSL SAV a literárny historik Miloš Tomčík uviedol: „Snažil sa prispieť k regenerácii princípov demokratizmu a k rozvíjaniu humanitných myšlienok v našej spoločnosti, ktoré odvodzoval rovnako z dejinnej cesty ľudstva v minulých storočiach, ako aj zo svojej socialistickej koncepcie sveta.“⁵⁴ Novomeský sa pohyboval v extrémne polarizovanom prostredí medzi totalitnými ideológiami, národnými konfliktmi a prejavmi kultúrnej modernity. Dokázal rozlíšiť znaky fašizmu a postaviť sa proti nemu, ale nedokázal rozlíšiť znaky komunizmu ani vtedy, keď ich pociťoval sám na sebe, ale to je ďalšia kapitola.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Dobová tlač

Čin, 1929.

DAV, 1936 – 1937.

Literární noviny, 1964.

Slovák, 1937.

Slovenské zvesti, 1936 – 1938.

Tvorba, 1929.

Zoznam bibliografických odkazov

DOSKOČIL, Zdeněk. *V žalári a vyhnanství: Ladislav Novomeský v éře stalinismu a post-stalinismu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny – Historický ústav AV ČR, 2020.

DRUG, Štefan. *DAV a davisti*. Bratislava : Obzor, 1965.

DRUG, Štefan. *Dobrý deň človek ..., Životopisné rozprávania o mladosti Laca Novomeského*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983.

⁵² NOVOMESKÝ, Ladislav. Dva týdny po Praze 29 března padl Madrid. In *Literární noviny*, 1964, č. 13, s. 9.

⁵³ KAMENEC, Ivan. Historické reflexie Ladislava Novomeského. In *Slovo o Ladislavovi Novomeskom. Seminár z príležitosti 90. výročia narodenia*. Bratislava 12. decembra 1994. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994, s. 50.

⁵⁴ TOMČÍK, Miloš. Poznámka ku komplexnému hodnoteniu osobnosti a diela Laca Novomeského. In *Slovo o Ladislavovi Novomeskom. Seminár z príležitosti 90. výročia narodenia*. Bratislava 12. decembra 1994. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994, s. 63.

- DVORSKÝ, Štefan. Verbovanie a cesty slovenských dobrovoľníkov do Španielska (1936 – 1939). In *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 4, s. 25 – 43. <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.2>
- FILO, Milan. *Pri Madride sme bojovali o Prahu. Sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.
- GRIGER, Patrik. Vývoj vzťahu Andreja Cvinčeka k episkopátu vo svetle jeho politickej činnosti pred prvou svetovou vojnou, v medzivojnovom období a v rokoch 1945 – 1948. In *Kultúrne dejiny*, 2023, roč. 14, Supplement, s. 147 – 158. <https://doi.org/10.54937/kd.2023.14.Supp.147-163>
- HAMADA, Milan. Básnik Novomeský 1994. In *Slovo o Ladislavovi Novomeskom*. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994.
- HOLOTÍKOVÁ, Zdenka. *Ladislav Novomeský*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981.
- JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic and the Civil War, 1931 – 1939*. Princeton : Princeton University Press, 2012. <https://doi.org/10.1515/9781400820184>
- JILEMNÍČKY, Peter. Spôsob, ktorým sa uskutočňuje. In *DAV*, 1937, č. 4, s. 1.
- KAMENEC, Ivan. Historické reflexie Ladislava Novomeského. In *Slovo o Ladislavovi Novomeskom*. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994, s. 49 – 54.
- MARŤÁK, Michal – TRAPL, Miloš. Krajinská organizácia Československej strany ľudovej na Slovensku. In *Politické strany a stranické systémy. Encyklopedický prehľad jejich historie v českých zemích a v Československu 1848 – 2024*. Praha : Kauli Publishing, 2025, s. 671 – 676.
- MARŤÁK, Michal. Nitriansky kanonik Andrej Cvinček v krajinskom zastupiteľstve. In *Disputationes scientifiacae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2023, roč. 23, č. 2, s. 80 – 94. <https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.2.83-94>
- MICHELA, Miroslav. Občianska vojna v Španielsku v politike HSLS v rokoch 1936 – 1939. In SZÁRAZ, Peter (ed.). *Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2004, s. 73 – 78.
- NOVOMESKÝ, Ladislav. *Dva týždne po Prahe 29. marca padol Madrid*. In ROSENBAUM (ed.). *Splátka veľkého dlhu. Publicistika 1963 – 1970*. Bratislava : Nadácia Vladimíra Clementisa, 1983, s. 49.
- OLEXÁK, Peter. „Sme za demokraciu.“ Kanonik Andrej Cvinček a jeho percepcia a realizácia demokracie. In *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 2, s. 273 – 290. <https://doi.org/10.54937/kd.2022.13.2.273-290>
- OLEXÁK, Peter. Národné a politické stereotypy v redaktorskej práci Floriána Tománka. In *Disputationes scientifiacae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2019, roč. 19, č. 3, s. 101 – 118.
- OLEXÁK, Peter. Obvinenie z korupcie: nástroj politického boja v rámci slovenského národného hnutia začiatkom 20. storočia. In *Historický časopis*, 2020, roč. 68, č. 1, s. 85 – 104. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.1.4>
- OLEXÁK, Peter. Politický profil kanonika Andreja Cvinčeka. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 74 – 91. <https://doi.org/10.17846/SHN.2022.26.1.74-91>
- PAŠTEKA, Július (ed.). *Jozef Kútnik Šmálov: Literárna kritika ako poznávanie a hodnotenie. Výber z diela 1*. Bratislava : Lúč, 2004.
- PEKNÍK, Miroslav – PETROVIČOVÁ, Eleonóra (eds.). *Laco Novomeský: kultúrny politik, politik v kultúre*. Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006.

- PERNÝ, Lukáš. Kultúrna revolúcia Laca Novomeského. Bratislava : Spoločnosť Ladislava Novomeského, 2017.
- PRESTON, Paul. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. London : Harper Perennial, 2006.
- ROSENBAUM, Karol (ed.). *Čestná povinnosť*. Bratislava : Epoque, 1969.
- ROSENBAUM, Karol (ed.). *Ladislav Novomeský 1904 – 1974*. Martin : Matica slovenská, 1974.
- ROSENBAUM, Karol (ed.). *Splátka veľkého dlhu*. Bratislava : Nadácia Vladimíra Clementisa, 1983.
- SIDOR, Karol. Jan Žižka z Trocnova a Ján Ámos Komenský na bojištiach Španielska. In *Slovák*, 1937, č. 129, s. 1, 3.
- STANKOVÁ, Mária. Básnik a vojna. Publicistické a básnické texty Laca Novomeského o španielskej občianskej vojne. In BELIANSKÁ, Marcela et al. (eds.). *Fenomén 2023. Vojna a médiá*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 223 – 235.
- SZÁRAZ, Peter (ed.). *Španielsko a stredná Európa*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004.
- ŠMATLÁK, Stanislav. *Laco Novomeský*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984.
- TIMKO, Maroš. *Španielska občianska vojna a Slovensko (1936 – 1939)*. Diplomová práca. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Středisko ibero-amerických studií, 2017.
- TOMČÍK, Miloš. Poznámka ku komplexnému hodnoteniu osobnosti a diela Laca Novomeského. In *Slovo o Ladislavovi Novomeskom. Seminár z príležitosti 90. výročia narodenia. Bratislava 12. decembra 1994*. Bratislava : Nadácia Ladislava Novomeského, 1994, s. 62 – 66.

SUMMARY

The Spanish Civil War in the journalism of Ladislav Novomeský

This study examines the ways in which Ladislav Novomeský articulated and presented his attitudes toward the Spanish Civil War in periodical press, while also assessing the significance of his journalistic output within the Slovak cultural and political context. The Spanish Civil War (1936–1939) constituted one of the pivotal conflicts of interwar Europe and significantly transcended the boundaries of a domestic struggle. It became a symbol of the broader ideological confrontation between democracy, fascism, and various currents of both the political left and right. Within this framework, Ladislav Novomeský emerges as a prominent figure of Slovak cultural and political life who not only commented on the conflict but also experienced it directly. His journalism thus represents an important source for understanding how the Spanish war was interpreted in the Central European context.

The analysis demonstrates that Novomeský's attitudes were shaped through the interaction of personal experience, journalistic practice, and political orientation. From early 1937 onwards, he actively engaged in debates on the Spanish conflict—participating in an international congress in Paris, publishing articles in the journal *DAV*, and contributing to other periodicals. His writings were not merely reactive to current developments; rather, they formed part of a broader interpretative framework that presented the Spanish Civil War as a crucial test of the resilience of

democratic forces in the face of fascism. Methodologically, the study draws on approaches from cultural history and discourse analysis, focusing on the relationship between individual experience and wider ideological and cultural frameworks.

Novomeský's texts emphasized the necessity of international solidarity and framed the conflict as part of a wider anti-fascist struggle. His journalism possessed a distinctly discursive and mobilizing character: his articles and reports were not neutral accounts but actively sought to shape public opinion, challenge competing narratives, and legitimize support for the Republican cause. In polemics with clerical and conservative press, he responded to dominant narratives of "Bolshevik terror" and sought to counter right-wing propaganda by addressing a broader readership.

His reportage is characterized by an effort to provide an authentic representation of reality, the use of literary techniques, and a strong emphasis on immediacy. At the same time, it bears a clear ideological imprint. The Republican zone is frequently idealized, whereas the Nationalist side is depicted as a space of violence and oppression. Novomeský tended to downplay internal problems within the Republican camp, including organizational weaknesses and ideological conflicts among leftist factions. The analysis further indicates that his texts fulfilled a mobilizing function, aiming to reinforce solidarity with the Republic and stimulate public engagement, for instance through support for the International Brigades, fundraising activities, and criticism of the policy of non-intervention. He perceived the Spanish Civil War as a precursor to a wider European conflict and warned against the expansion of fascism.

In later decades, particularly in the 1960s, Novomeský returned to the subject with greater historical distance. His reflections became less explicitly ideological and increasingly oriented toward broader historical contexts and long-term consequences, including the role of the Cold War in sustaining the Franco regime. These later writings suggest an effort to come to terms with his own intellectual and political trajectory.

Novomeský thus represents a paradigmatic example of a twentieth-century intellectual shaped by the ideological conflicts of his time. While he clearly recognized the dangers of fascism and actively opposed it, his capacity for critical reflection on his own ideological position remained limited. His journalism on the Spanish Civil War therefore constitutes not only a valuable historical source but also a testimony to the tension between ideology, personal experience, and the aspiration to represent reality faithfully.

doc. PhDr. Peter Olexák, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-034 01 Ružomberok, Hrabovská cesta 1B
e-mail: <peter.olexak@ku.sk>
ORCID: 0000-0002-3667-9612